

expressionisme

In het Expressionisme was men geïnteresseerd in het innerlijk leven: op een directe en spontane wijze wordt de gevoelswereld tot uitdrukking gebracht. De mens wordt afgebeeld zoals ze ook is beschreven door de vroege psychologie: geïsoleerd, hulpeloos in de greep van krachten die hij niet begrijpt, ten prooi aan innerlijke conflicten en spanningen. De angsten en irrationele driften van het onbewuste waar Freud over schreef, het gevoel en de emotie waren het uitgangspunt voor revolutionaire uitingsvormen.

Intensiteit en wanhoop, maar ook hartstocht is kenmerkend voor het expressionisme. Een kunstwerk werd na 1900 het symbool van emoties en spanningen; dat is te zien in het werk van kunstenaars uit heel Europa. Maar vooral in Duitsland (met de kunstenaarsgroepen *Die Brücke* en *Der Blaue Reiter*), en in Frankrijk (het Fauvisme) is het Expressionisme sterk vertegenwoordigd.

- o verzet tegen de onrechtvaardige maatschappelijke structuur
- o de rijke burgerij doet weinig tegen de schrijnende gevolgen van de industriële revolutie voor de arbeiders
- o kunstenaars geven op heftige wijze, met felle kleuren en met soms dik opgebrachte verf uitdrukking aan hun ongenoegen
- o de stijl en de onderwerpen die zij weergeven shockeren de conservatieve burgerij

kenmerken van het expressionisme:

- individuele, subjectieve expressie; persoonlijke uitdrukking van gevoelens
- de innerlijke wereld, emoties krijgen vorm
- de stijl is grof en bewegelijk, factuur
- duidelijke vormen, geen details
- fel kleurgebruik

Duitsland: **Die Brücke** (1905-1913)

In 1905 richtten vier studenten in Dresden *Die Brücke* op. In dat jaar hielden ze hun eerste expositie en ze gaven een tijdschrift uit. Hun doel was om een brug te slaan tussen mensen onderling en naar de toekomst. Eigenlijk waren het architectuurstudenten; in hun vrije tijd schilderden ze. Zij stichtten een kunstenaarscommune. Van dat idee droomde Van Gogh ook al. Maar de Brücke-schilders werkten samen, deelden elkaars lief en leed, en bleven acht jaar bij elkaar. De bindende factor daarbij was hun geloof in een nieuwe, betere gemeenschap. Volgens hen waren de verschrikkingen van de tijd alleen in een commune te doorstaan. Alleen binnen een commune kon men streven naar een betere wereld en een nieuw type mens.

De schilders wilden geen nieuwe esthetiek introduceren maar een nieuwe *ethiek*. Zij wilden de innerlijke waarheid te schilderen, subjectieve kunst maken.

Voor kunstcritici was het werk van Die Brücke een schok. Ze deden het af als 'een gewelddadige stijl'; een opvatting die de nazi's later samenvatten onder de term 'Entartete Kunst'.

Ernst-Ludwig Kirchner
Ernst Heckel
Karl Schmidt-Rottluff
Max Pechstein
Oskar Kokoschka
Paula Modersohn-Becker

Duitsland: **Der Blaue Reiter** (1911-1914)

Een tweede groep Duitse kunstenaars bracht in München een tijdschrift uit. Op de titelpagina stond het schilderij 'De blauwe ruiter' van Wassily Kandinsky afgebeeld. In het tijdschrift publiceerden zij hun idee dat 'de scheppende geest' in vorm en kleur weergegeven kan worden. Deze schilders, schrijvers, dichters en componisten zochten naar een (diep doorvoelde) spirituele basis voor een nieuwe, internationale cultuur.

Ze knoopten internationale betrekkingen aan en organiseerden tentoonstellingen. Er vormde zich al snel een groep vooraanstaande kunstenaars, met o.a. Paul Klee, Robert Delaunay en de componist Arnold Schönberg. De groep was niet zo samenhangend en had geen eigen stijlform, maar was zeer internationaal georiënteerd.

Wassily Kandinsky
Franz Marc
August Macke
Paul Klee
Lyonel Feininger
Alexej von Javlensky

Kandinsky was bevriend met de componist Arnold Schönberg; zij discussieerden en corresponderden over kunst. Dezelfde *lyriek* die muziek kan oproepen wilde Kandinsky in zijn schilderijen vormgeven; de klank van violen of trompetten 'vertaalde' hij naar kleur en vorm

Frankrijk : **Fauvisme** (1905-1908)

In 1905, hetzelfde jaar waarin die Brücke werd opgericht, exposeerden de *Fauves* in de Salon in Parijs. Ze werden door een criticus *Fauves*: wilde beesten, genoemd. De belangrijkste "fauvist" is Henri Matisse. Opvallend in het fauvisme zijn de expressieve kleurvlakken: de vorm raakt ondergeschikt aan de vaak onwerkelijke kleuren.

Henri Matisse
Maurice de Vlaminck
André Derain
Raoul Dufy
Rik Wouters
Georges Rouault

kenmerken van het fauvisme

- vereenvoudigde vormen
- fel kleurgebruik
- duidelijke lijnen, zware contouren
- nauwelijks plasticiteit, licht-donker werking en ruimtewerking
- meestal vrolijke schilderijen die door middel van kleur genot tot uitdrukking brengen

Vergeleken met de Duitse expressionisten straalt het werk van de Fauvisten levensvreugde uit, het Duitse expressionisme angst en onzekerheid. De vorm, compositie en de kleur worden bij de fauvisten versmolten tot één geheel; de Duitse expressionisten werken met versplinterde vormen en agressieve kleurcontrasten. Het Franse fauvisme zoekt naar zuiverheid en wetmatigheid van de beeldende middelen, het Duitse expressionisme naar innerlijke zeggingskracht.

Het ging **Matisse** om de directe beleving van het gevoel: bijvoorbeeld bij een dans. Détails zijn daarbij onbelangrijk.

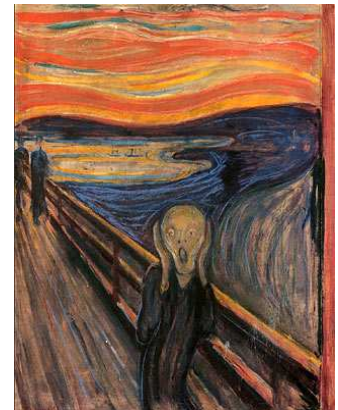
Andere expressionistische kunstenaars zijn James **Ensor** en **Permeke**, beiden uit België.

De Duitse Käthe Kollwitz maakte aangrijpende expressionistische grafiek waarin zij de verschrikkingen van haar tijd en persoonlijke tragedies in beeld bracht.

Chabot, Werkman en Kees van Dongen kwamen uit Nederland.

In Noorwegen werkte **Edvard Munch**.

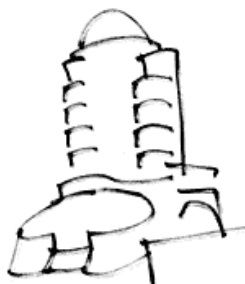
Edvard Munch *de schreeuw*

Beeldhouwkunst

Expressionistische beeldhouwers beklemtoonden de inhoud, de betekenis van het kunstwerk. Voorbeelden vormen het werk van de Italiaan **Brancusi** en de Duitser **Ernst Barlach**.

Veel kunstenaars waren actief als schilder, als graficus en als beeldhouwer.

Bouwkunst die expressionistisch genoemd wordt, geeft uitdrukking aan een eigen visie of overtuiging. Architecten gaan uit van de massa die op een plastische (bijna geknede) wijze vorm krijgt. Beton en baksteen worden op ingewikkelde manieren tot deze vormen verwerkt.

-1800

-

-

-

-

-1825

-

-

-

-

-1850

-

-

-

-

-

-1875

-

-

-

-

-

-1900

-

-

-1914

-

-

-1925

-

-

-

-

-

-

-

-

-1950

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

-

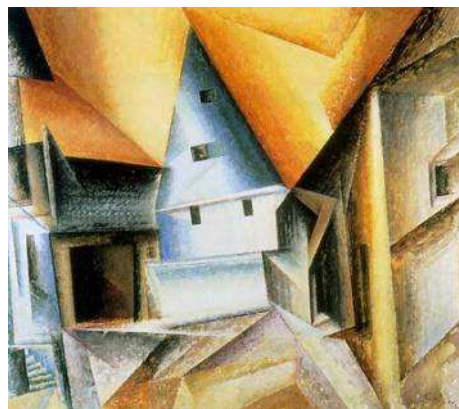
-

Op dit doek van **Franz Marc** is een grazend lam te onderscheiden. Of eigenlijk juist niet, want het dier gaat vrijwel volledig op in zijn omgeving. De ovale contour van zijn lijf komt terug in het landschap, terwijl de lijnen en kleuren daarvan de gestalte van het dier doordringen. Marc heeft het lammetje en het landschap tot een bijna natuurlijke eenheid gesmeed: hij gebruikt abstracte vormen om een beeld van volmaakte harmonie te creëren. Het hele oeuvre van Franz Marc bestaat uit beelden waarin dier en natuur samenvallen. Hij probeerde in beeld te brengen waar ze voor staan. En om zo iets diepzinnigs duidelijk te maken, kun je niet volstaan met louter een blik op de werkelijkheid. Naarmate de *boodschap* die je met een kunstwerk wilt uitdragen veelomvatter is, ben je aangewezen op meer abstracte vormen en beeldformules.

Wassily Kandinsky maakte dit werk in 1911; in de hoofdlijnen van de compositie valt nog net een rennend paard te herkennen met een jockey op zijn rug. Verder bevat de voorstelling geen figuratieve elementen, alleen lijnen, vegen en vlakken. Kandinsky gaf zijn werk de titel: 'Lyrisch'. Een lyrisch gedicht drukt de gemoedsbewegingen van iemand uit en dat doet dit schilderij ook. Letterlijk alles lijkt hier te bewegen, niet alleen de jockey en het rennende paard. Kandinsky wilde een idee oproepen van snelheid, beweging, vreugde en genot. Om die boodschap goed uit te dragen liet hij een soort vitale explosie op het doek plaatsvinden. Kandinsky begon dus met het maken van abstracte kunst om emoties weer te geven die zich niet in bestaande beelden en symbolen lieten vertalen.

Feininger schilderde in 1921 deze geabstraheerde impressie van een stad. In de voorstelling zijn diverse architectonische elementen te ontdekken - muren, daken, ramen en een trap - maar dan in vereenvoudigde, geometrische vorm. Details heeft hij weggelaten, de kunstenaar legde alleen de ritmische hoofdlijnen van gebouwen vast. Die gebruikte hij als uitgangspunt voor een dynamische compositie van ingenieus ineengevlochten vlakken. Zo kwam Feininger weer op een andere manier tot abstractie dan Kandinsky en Marc: namelijk door zijn visuele indrukken te *stileren*. Hij had daar een persoonlijke reden voor. In een brief aan zijn vrouw schreef hij eens dat zijn hele wezen, zowel innerlijk als uiterlijk, op discipline en orde berustte. Elk van zijn schilderijen lijkt dat te onderstrepen: daarin zijn bouwwerken (of boten op zee) tot een soort fantastische kristallen geworden. Hij probeerde de onderwerpen die hem inspireerden met gestructureerde beelden naar een hoger plan te tillen.

